

DE WAPENHANDEL EN DE DERDE WERELD

DOOR

Philip NAUWELAERTS

COLLEGE VOOR ONTWIKKELINGSLANDEN
UNIVERSITEIT ANTWERPEN — RUCA

De derde wereld speelt een eerste rangsrol in de wapenhandel. Dankzij de derde wereld hebben de westerse landen winsten kunnen realiseren met de verkoop van wapens. Toch is het over de jaren heen niet steeds op dezelfde manier verlopen.

1. DE CRISIS IN DE BEWAPENINGSWEDLOOP

1.1. Na 1960 werden vele jonge landen onafhankelijk en om zich als onafhankelijke staat te affirmeren was de eerste bekommernis een eigen leger uit te bouwen. Daarvoor bestonden twee mogelijkheden :

— samen met het oude moederland een leger opzetten, waarbij een overeenkomst werd gesloten hoe de kosten zouden verdeeld worden. Op dat ogenblik bestond er nog een sterke verweving tussen ontwikkelingshulp en militaire hulp. Vooral Frankrijk en Groot Brittannië hebben zo zaken kunnen doen.

— Omdat ze zoveel mogelijk onafhankelijk wensten te staan tegenover de vroegere kolonisator, gingen sommige landen op zoek naar een leverancier die geen binding had met het oude regime. In de praktijk waren die leveranciers dan de Verenigde Staten of de Sovjet Unie.

1.2. De oliecrisis heeft vanaf 1972 gezorgd voor een ongecontroleerde bewapeningswedloop. De stijging van de olieprijs heeft sommige industrielanden ertoe gebracht een compensatie te zoeken. Door een ruil te organiseren tussen olieproducent en wapenleverancier kon men perfect de prijsstijging opvangen. Als men daarbij nog rekening houdt met het feit dat de prijzen van afgewerkte produkten sneller stijgen dan die van grondstoffen, dan zaten de wapenproducenten tamelijk veilig.

1.3. Aan deze voor de wapenleveranciers zo gunstige periode kwam rond 1986 een einde. De schuldenlast van de derde wereld was zo hoog geworden dat de bankiers geen leningen meer wilden toestaan. SIPRI (Stockholm

International Peace Research Institute) raamt dat zowat 20 % van de schuldenlast van de derde wereld te wijten is aan wapenaankopen. Bankiers, ook het Muntfonds en de Wereldbank, hebben nooit grote problemen gemaakt rond het toekennen van leningen voor wapenaankopen. Toch kan men moeilijk stellen dat het hier over rendabele investeringen gaat. Slechts wanneer de situatie totaal uitzichtsloos werd en men nog weinig hoop kon koesteren op terugbetaling, werden onder andere de Wereldbank en het Muntfonds kritischer en hebben ze zich openlijk uitgesproken tegen leningen voor aankoop van wapens.

1.4. Toen in 1991 de Sovjet Unie en het Warschaw Pact uit elkaar vielen, kwam er een einde aan het klassieke vijandbeeld dat we in het Westen hadden opgevoerd. Vooral de Westerse landen hebben dan hun militaire uitgaven gedrukt. De aanwezigheid van Amerikaanse troepen in Europa werd verminderd en beperkingen in nucleaire, chemische en conventionele wapens werden doorgevoerd.

Er zijn dus niet alleen mooie principes of ontwapeningsonderhandelingen nodig geweest om tot een vermindering van de wapenwedloop te komen. De economische realiteit heeft ervoor gezorgd dat er minder geld aan wapens werd uitgegeven. Deze realiteit heeft men dan als mooi principe naar buiten gebracht. Toch zijn er niet zoveel aanwijzingen dat de huidige vermindering in de bewapening van blijvende aard zal zijn. De Europese landen kampen met deficits in hun budgetten en dienen te saneren om aan de Maastricht-norm te voldoen. Zij moeten het overheidstekort tot 3 % van het bruto nationaal produkt herleiden, soms ten koste van hun militaire programma's. In de USA wordt de produktie op een « technologische waakvlam » geplaatst. De overheid financiert er nog wel programma's voor « Research and Development » (R&D) maar de eindprodukten worden niet of slechts beperkt gerealiseerd. De research wordt bijgehouden om in betere tijden te gebruiken, wanneer de financiële middelen zullen beschikbaar zijn. Het komt er dus op neer dat de industrielanden veel zuiniger zullen omspringen met de beperkte financiële middelen, dat ze een lange termijnplanning zullen opstellen voor de produktie en dat deze laatste ook aan een kosten-batenanalyse zal onderworpen worden. Ingeval van stijgende exportmarkten zal een nieuwe start aan de produktie kunnen gegeven worden.

2. DE DERDE WERELD

Van 1985 tot 91 zijn de militaire uitgaven van ontwikkelingslanden gedaald met meer dan 10 %. Zij spendeerden ongeveer 5 % van het bruto nationaal produkt aan defensie in 1985 en dit daalde tot 3.8 % in 1991. In 1985 was het aandeel van defensie in hun nationale budgetten rond 17 % en dit daalde tot iets over 16 % in 1991. Er zijn hier wel grote regionale verschillen. Het einde van de Koude Oorlog en de positieve invloed van de

Verenigde Naties hebben ervoor gezorgd dat er vandaag geen internationale oorlogen meer bestaan. Dit is een unieke gebeurtenis. Het betekent spijtig genoeg niet het einde van conflicten. Alle gewapende opstanden vandaag zijn binnen de grenzen van landen. Ze zijn meestal van ethnische of nationalistische oorsprong.

2.1. *Zuid-Oost Azië*

2.1.1. De situatie is nog niet erg stabiel in Cambodja, maar de andere staten geven er blijkbaar de voorkeur aan hun economische ontwikkeling prioritair te stellen boven militaire expansie. Voor 1990 waren het verschillende supermachten die de vechtende partijen steunden. Vandaag hebben diezelfde grootmachten er de voorkeur aan gegeven het conflict op te lossen door een UNO interventie (SIPRI 1993, p. 111). Dit is één van de voorbeelden van conflicten die zich hebben opgelost na de val van het Sovjet regime. De ontspanning tussen Oost en West nam de grondslag van het conflict weg. Anderzijds hebben de conflicten zich niet automatisch opgelost. Sommigen zijn onderweg naar een oplossing, zoals Cambodja, Mozambique ; anderen, zoals Angola, hebben blijkbaar nog een lange weg te gaan.

De burens van Cambodja lijken ook niet geneigd militair verder tussen te komen. Thailand zal waarschijnlijk verkiezen economisch meer invloed in Cambodja te verwerven. Vietnam moet trachten zijn internationaal isolement te doorbreken dat het verwierf sinds de inval van 1978. Het zal niet riskeren zijn verbeterde relaties met het Westen in het gedrang te brengen, maar kiest duidelijk voor economische samenwerking met Frankrijk en Australië, alsook met China en Japan.

Deze situatie is typerend voor Zuid-Oost Azië. De economische vooruitgang is prioriteit nummer één. In die context is er weinig ruimte voor bewapening en wapenhandel. Het model « Japan » is ook zonder bewapening groot geworden. Militaire uitgaven zijn geen noodzaak voor economische ontwikkeling.

Deze nieuw geïndustrialiseerde landen zijn vandaag de enigen, misschien samen met Argentinië en Chili, die een reële ontwikkeling kennen. Zij zijn de perfecte illustratie van wat een vredeseconomie betekent. Men legt zijn traditionele problemen, van lokale of ethnische aard opzij, omdat men één prioritaire doelstelling wil bereiken : de economische ontwikkeling. Het zou wat naïef zijn te geloven dat vrede hun eerste bekommernis is, maar ze zijn voldoende pragmatisch om in te zien dat alleen in vrede een economische ontwikkeling mogelijk is. Een zekere vorm van democratisering hoort hier ook bij, maar die zal wellicht vanzelf volgen, zoals het ook in het westen gebeurd is. Op dat vlak is er nog heel wat te doen, zeker in China.

2.1.2. In Indonesië is de economische ontwikkeling de prioriteit. Toch heeft dit land met militair regime nog de neiging de wapenuitgaven hoog te houden. Enkele conflicten en interne spanningen zijn daar niet vreemd

aan. Oost Timor, maar ook de Aceh provincie in Noord Sumatra leveren problemen op (SIPRI 1993, p. 82). België, met wapenproducent FN en de ontwikkelingshulp van het ABOS, heeft er mede voor gezorgd dat lichte wapens kunnen geproduceerd worden bij MIDC in Bandung.

Het Verre Oosten in het algemeen wordt volledig opgeslorpt door de economische « boom » en heeft niet heel veel interesse voor bewapening, tenzij deze rendabel zou worden. Zo ziet men wel dat computerapparatuur voor het leger wordt geleverd. Ook andere apparatuur, die met relatief lage investeringen efficiënt kan geproduceerd worden, wordt aan het leger geleverd. Deze landen zijn slechts geïnteresseerd iets te produceren waarvoor een reële vraag bestaat. De militaire vraag is daar een onderdeel van. Zij stappen af van de logge generationaliseerde wapenindustrie en schakelen over naar geprivatiseerde en efficiënt geleide ondernemingen. Zij voeren een agressieve verkoopspolitiek die weinig verschilt van deze van de civiele industrie.

2.1.3. India en Pakistan gaan verder met hoge bewapeningsuitgaven. Men zegt wel eens dat men oorlogen kan voorspellen door de bewapeningsstrategie van landen te analyseren. Die van India en Pakistan is een zeer explosieve. India importeerde voor 12.235 miljoen \$ in de periode 1988-92 (constante prijzen 1990) (SIPRI 1993, p. 445) en Pakistan 3.486 miljoen \$. Hiermee staan beiden aan de top wat betreft wapenimport van de derde wereld. Daarnaast hebben deze twee landen nog een uitgebreide binnenlandse wapenproductie. Dit is economisch gezien een strop voor India. Het is financieel niet haalbaar zowel een zware nationale wapenindustrie in stand te houden en dan nog tegelijkertijd wapensystemen uit de industrielanden te importeren. Dit komt neer op een dubbelinvestering wat onbetaalbaar wordt.

Het zijn anderzijds niet deze landen die voor de economische « boom » in Azië zorgen. Hierbij spelen waarschijnlijk ook nog andere factoren een rol, maar bewapening en economische ontwikkeling gaan moeilijk samen.

2.1.4. **China** behoort tot de grote wapenproducenten en na de val van de Sovjet Unie speelt het op mondiaal vlak een eersterangs rol. Dit land breidt meer en meer zijn wapenexport naar ontwikkelingslanden uit. Het neemt gedeeltelijk de rol van de USSR over. China heeft in drie jaar tijd zijn defensiebudget ongeveer verdubbeld, na het eerst in de tachtiger jaren drastisch te hebben beperkt. China lijkt zich wel op een grotere rol op wereldvlak voor te bereiden en het leger wordt in die zin hervormd. Modernisering en verhoging van de efficiëntie staan op de prioriteitenlijst. Peking hoopt een militaire macht uit te bouwen die voldoende sterk en overtuigend is om de Amerikanen te ontraden het communisme aldaar te bestrijden. In deze context kunnen ook de ondergrondse nucleaire proeven gezien worden. Toch heeft China problemen om op militair vlak als modern leger door te breken. Na Tienanmen werd alle militaire samenwerking door het Westen

stopgezet en Peking beschikt niet over voldoende know how noch over voldoende geld om een technisch geavanceerd leger uit te bouwen.

Hieronder zien we de recente evolutie van de defensieuitgaven in China ; de tabel werd overgenomen uit SIPRI, Yearbook 1993, p. 387.

**Officiële statistiek voor China's militaire uitgaven,
1983-1992**

	<i>miljard yuan courante prijzen</i>	<i>miljard US \$ constante 1988 prijs</i>	<i>% van het nationaal inkomen</i>
1983	17.7	7.7	3.7
1984	18.1	7.6	3.2
1985	19.1	7.2	2.7
1986	20.1	7.1	2.6
1987	21	6.8	2.5
1988	21.8	5.9	1.9
1989	25.2	5.8	1.9
1990	29.0	6.6	2.0
1991	32.5	7.2	2.0
1992	37.0	7.8	2.0

Deze officiële statistieken zijn aan de erg lage kant. SIPRI geeft vier redenen voor deze onderschatting : 1. een aantal defensieuitgaven worden niet opgenomen ; 2. de kostenberekening van productie en uitgaven gebeurt niet precies ; 3. de subsidies voor militaire industrieën worden niet in rekening gebracht ; 4. de inkomens van wapenverkopers van het militair industrieel complex, die verplicht zijn een deel van hun inkomen aan defensie af te staan, wordt niet in de boekhouding opgenomen.

Na het verdwijnen van de Sovjet Unie hadden velen verwacht dat China de internationale rol van de USSR zou overnemen. Dit is in feite niet of slechts gedeeltelijk gebeurd. De buitenlandse politiek van China wordt niet door de defensie gedomineerd. Er is een groot pragmatisme ontstaan dat vooral naar economische samenwerking streeft. Het militaire kan daarop een aanvulling zijn. China zoekt toenadering tot derde wereldlanden om zijn afhankelijkheid van de USA en Europa te diversifiëren, niet zozeer op militair als wel op economisch gebied. Dikwijls gaan beiden samen. Men begint met militaire samenwerking en daaruit vloeit economische coöperatie voort of men begint met economische samenwerking en daarvan komen militaire kontrakten.

Alhoewel de militaire uitgaven van China niet te onderschatten zijn, vormen ze geen prioriteit in de huidige politiek. Economische samenwerking, zowel met het Westen als meer en meer met de derde wereld, dat zijn de prioriteiten. De economische vooruitgang van China schijnt erop te wijzen dat dit een geslaagde politiek is.

2.2. *Latijns-Amerika*

**Militaire uitgaven
in enkele Latijns-Amerikaanse landen
(in miljoenen \$, constante prijzen 1987)**

	1960	1987	1990
Latijns Amerika	4.305	11.889	11.958
Argentinië	902	1.145	1.796
Brazilië	1.136	2.919	4.752
Chili	233	575	446
Colombië	115	273	406
Cuba	544	1.296	1.073
Mexico	216	461	637
Peru	317	2.184	229
Venezuela	438	1.050	977

Bron : WMSE 1991 en 1993.

Latijns-Amerika heeft de gevolgen van de externe schuld kunnen opvangen. Volgens het rapport van de Wereldbank (1993, p. 132) is de economische groei blijven stijgen en is de inflatie gematigd, althans in de meeste landen. Brazilië en Argentinië hebben akkoorden afgesloten met banken om de buitenlandse schuld onder controle te krijgen en dit lijkt ook geslaagd te zijn. De politiek van de Wereldbank en het Muntfonds, om geen kredieten voor bewapening toe te kennen, schijnt hier dus positieve effecten te resorteren. De militaire uitgaven gaan in dalende lijn, zelfs zeer sterk voor Peru. Argentinië en Brazilië maken hierop wel een uitzondering. Anderzijds blijft Brazilië een economisch probleemgebied. De uitzonderlijke investeringen die er gebeurd zijn in de militaire sector sinds nu meer dan twintig jaar, zijn niet zomaar weg te cijferen. Het land blijft hiervan afhankelijk. De exportpolitiek waarbij als resultaat verwacht werd een dominerende plaats in te nemen in de wapenleveringen aan andere derde wereldlanden, is niet echt gelukt, mede door de daling van de wapenexporten in het algemeen. Brazilië dreigt in een gelijkaardige situatie als India terecht te komen, namelijk met hoge binnenlandse investeringen in de militaire sector, om de eigen produktie te kunnen exporteren, en tevens hoge buitenlandse uitgaven om in het Westen nieuwe hoogtechnologische apparatuur te kunnen verwerven. Het militair leadership in de regio heeft Brazilië steeds na aan het hart gelegen, maar dat blijkt erg kostelijk te zijn.

De evolutie naar stabiele economiën heeft ertoe geleid dat het NAFTA akkoord (North American Free Trade Agreement) uiteindelijk werd goedgekeurd. Ook in Latijns-Amerika lijkt dus de stelling te winnen dat men beter een sterke economie kan hebben dan hoge militaire uitgaven. De voorbeelden zijn in dit verband Argentinië en Chili, twee landen die het economisch erg goed doen.

2.3. Afrika

Afrika blijft het probleemgebied bij uitstek. Het lijkt wel een steeds meer hopeloze situatie te worden. Er is niet één voorbeeld te vinden van politieke stabiliteit of reële economische ontwikkeling. Toch blijkt uit onderstaande tabel niet dat er een rechtstreeks verband zou zijn tussen militaire uitgaven en economische ontwikkeling. De Noord-Afrikaanse landen bijvoorbeeld hebben hoge defensieuitgaven maar doen het economisch zeker niet slechter dan de andere landen. Eveneens blijkt uit de tabel dat de schuldenlast toelaat. De laatste jaren hebben verschillende landen hun militaire uitgaven moeten inkrimpen omdat ze onbetaalbaar waren geworden of, beter gezegd, men niet meer aan leningen kon geraken.

**Militaire uitgaven in enkele Afrikaanse landen
(in miljoenen \$, constante prijzen 1987)**

	1960	1987	1990
Afrika	1.240	14.743	12.887
Algeria	397	1.196	1.139
Angola		2.040	1.140
Ethiopië	36	472	839
Ghana	38	45	34
Ivoorkust	10	117	142
Kenya	3	237	250
Liberia	7	26	39
Libyë	51	2.956	1.721
Madagascar	4	37	33
Marokko	107	800	923
Mozambique		102	140
Nigeria	22	180	248
Somalië		23	15
Soedan	110	8	622
Zaire		82	47
Zimbabwe		390	396
Zuid Afrika	243	3.292	3.511

Bron : WMSE 1991 en 1993.

Het is dan ook aannemelijk te stellen dat in Afrika de slechte economische situatie te maken heeft met de politieke labiliteit. Ook ethnische tegenstellingen zijn de aanleiding tot conflicten geweest. Tenslotte is er de afhankelijkheid van grote mogendheden die voor tegenstellingen heeft gezorgd, maar die vreemd genoeg slechts sporadisch verdwenen zijn na de val van de USSR. Zo is er in Mozambique wel een basis voor vrede gelegd, die een rechtstreeks gevolg is van de détente, terwijl dit in Angola niet gelukt is.

Van zwart Afrika kan niet gezegd worden dat het procentueel teveel uit geeft aan bewapening. De defensiebudgetten zijn redelijk te noemen. Toch

is, door beperkte militaire interventies of door slecht management van militairen, een totale economische ontwrichting ontstaan. De economische activiteit, het bruto nationaal produkt, zijn er zo laag en de buitenlandse schuld zo hoog dat investeringen niet te verwachten zijn. Op die manier blijft men in de vicieuze cirkel.

De vermindering van overdreven militaire uitgaven is een sleutelement om tot een gezonde economische politiek en een goed politiek beleid te komen. Zo komen de schaarse middelen vrij voor een duurzame economische en sociale ontwikkeling. De richtlijnen gegeven door de Wereldbank, het Muntfonds en de UNDP zijn in dit verband positief. Zij wensen de overheidsuitgaven te beperken en vooral niet-produktieve uitgaven, zoals overdreven militaire uitgaven, uit te sluiten. Tevens houden meer en meer donorlanden rekening met militaire uitgaven bij het bepalen van hun bijdragen voor ontwikkelingssamenwerking.

3. BESLUIT

De bewapening van de derde wereld is de laatste jaren teruggelopen om twee redenen :

1. de buitenlandse schuld van de meeste landen is zo hoog opgelopen dat ze geen kredieten meer krijgen om wapenmateriaal te kopen ;

2. de val van de Sovjet Unie heeft de machtsverhoudingen zodanig gewijzigd dat bewapening van ontwikkelingslanden geen prioriteit meer is. De Sovjet Unie zelf is niet meer in staat wapenleveringen zoals vroeger verder te zetten en het Westen ziet een dreiging wegvallen. Internationale organisaties zoals Wereldbank en Muntfonds spelen hierin een positieve rol, alhoewel we niet moeten vergeten dat enkele jaren geleden zij nog gul kredieten toestonden om wapens te kopen.

Niettegenstaande deze vermindering in militaire uitgaven, is het niet zeker dat dit van blijvende aard zal zijn. Westerse landen lijden erg onder de vermindering van wapenverkoop die werkloosheid als gevolg heeft. Zij gaan verder met hun Research & Development en soms ook met nieuwe militaire produktie. Nieuwe militaire uitvindingen of produkten worden als het ware gestockeerd. Zij zullen terug te voorschijn komen zodra de economische situatie op wereldvlak verbeterd, zodat dan de wapenproduktie en handel kan hernomen worden zoals vroeger. Er is dus geen rede om aan te nemen dat de huidige vermindering in wapenproduktie van blijvende aard zal zijn. Hierin zijn het niet de ontwikkelingslanden, maar de westerse landen die toonaangevend zijn. Contradictorisch is het helemaal als we zien dat de grootste wapenproducenten tevens de leden van de UNO-Veilighedsraad zijn. Het komt dan ook bij vele derde wereldlanden ongelooft-

waardig over dat deze grootmachten de wereld moeten aanzetten tot ontwapening en vrede.

Sommige Aziatische en Latijns-Amerikaanse landen (Thailand, China, Filippijnen, Maleisië, Chili, Argentinië ...) hebben duidelijk gekozen voor economische ontwikkeling. Dat is hun absolute prioriteit. Wapenproductie komt erbij als het geld kan opbrengen of minstens niet teveel kost. Dit is een nieuwe wending waarbij men de vrede verkiest om zo tot economische ontwikkeling te komen. Vrede is een absolute voorwaarde om tot ontwikkeling te komen, dat ervaart Afrika en de ex-Sovjet Unie, die vandaag meer en meer in de economische verdrukking komt wegens de talrijke ethnische conflicten. Zoals de Pool Adam Michnik het ironisch stelt « het laatste stadium van communisme zou wel eens nationalisme kunnen zijn. Lokaal chauvinistisch nationalisme in zijn diverse vormen is vandaag de grootste bedreiging voor de vrede ».

Dit zijn de twee keuzemogelijkheden die vandaag bestaan : kiest men voor vrede en economische ontwikkeling of voor nationalisme en ethnisch geweld.

BIBLIOGRAFIE

- GRIP, INSTITUT EUROPÉEN DE RECHERCHE ET D'INFORMATION SUR LA PAIX ET LA SÉCURITÉ, « Memento Défense-Désarmement 1992 », *Les Dossiers du GRIP*, 168-171, Bruxelles, 1992.
- GRIP, André DUMOULIN, « Risques et Menaces dans un Monde en Mutation », *Les Dossiers du GRIP*, 172-173, Bruxelles, 1992.
- SIPRI, STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE, *Central and Eastern Europe, the Challenge of Transition*, Ed. by Regina COWEN KARP, Oxford University Press, 1993.
- SIPRI, *Arms Industries Limited*, Ed. by Herbert WULF, Oxford University Press, 1993.
- SIPRI Research Report Nr. 5, Stephen I. GRIFFITHS, *Nationalism and Ethnic Conflict, Threats to European Security*, Oxford University Press, 1993.
- SIPRI Research Report Nr. 6, Edward J. LAURANCE, Siemon T. WEZEMAN and Herbert WULF, *Arms Watch, SIPRI Report on the first Year of the UN Register of Conventional Arms*, Oxford University Press, 1993.
- SIPRI *Yearbook 1993*, « World Armements and Disarmement », Oxford University Press, 1993.
- WORLD BANK, *Annual Report 1993*, Washington D.C. 20433, 1993.
- « World Military and Social Expenditures 1991 », Ruth LEGER SIVARD, *World Priorities*, Washington D.C. 20007.
- « World Military and Social Expenditures 1993 », Ruth LEGER SIVARD, *World Priorities*, Washington D.C. 20007.